

الگوی مسکن ارومیه

با توجه به شیوه‌ی زندگی در گذر زمان

(از دوره‌ی قاجار تا دوره‌ی معاصر)

نویسندگان

دکتر سید عباس یزدانفر

(دانشیار دانشگاه علم و صنعت)

مهسا ضرابی الحسینی

زهره ناصر دوست

ویراستار علمی

دکتر سید باقر حسینی

(دانشیار دانشگاه علم و صنعت)

www.ketab.ir

سرشناسه: یزدانفر، سید عباس، -۱۳۳۵
 عنوان و نام پدیدآور: الگوی مسکن ارومیه با توجه به شیوه زندگی در گذر زمان / نویسندگان عباس یزدانفر، مهسا ضرابی الحسینی، زهره ناصر دوست؛ ویراستار علمی سید باقر حسینی.
 مشخصات نشر: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری: ۱۷۰ ص.
 فروسته: انتشارات دانشگاه تهران.
 شلکد: ۹۷۸-۹۶۴-۰۳-۶۹۴۸-۷
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 یادداشت: کتابنامه.
 موضوع: خانه سازی-- ایران -- ارومیه -- طرح و نقشه.
 موضوع: House Construction-- Iran -- Urmia -- Designs and Plans
 موضوع: ساختمان سازی-- ایران -- ارومیه
 موضوع: Building-- Iran -- Urmia
 شناسه افزوده: ضرابی الحسینی، مهسا-۳۶۷
 شناسه افزوده: ناصر دوست، زهره -۱۳۶۷
 شناسه افزوده: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ ی ۴۴ الف / NA ۷۴۲۳
 رده بندی دیویی: ۰۲۲۲۵۵۳۳۳۲/۷۲۸
 شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۲۲۹۷۷

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل های PDF، لوح فشرده، باز نویسی در وبلاگ ها، سایت ها، موبایل ها، کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می شود.

عنوان: الگوی مسکن ارومیه با توجه به شیوه زندگی در گذر زمان
 تألیف: دکتر سید عباس یزدانفر- مهسا ضرابی الحسینی- زهره ناصر دوست
 ویراستار علمی: دکتر سید باقر حسینی
 مدیر اجرایی: فرزانه صادق مالواجرد
 کارشناسی و بازخوانی متن: بهاره الله دادی- محمدرضا گراوندپور
 نوبت چاپ: اول
 تاریخ انتشار: ۱۳۹۵
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران به سفارش معاونت معماری و شهرسازی وزارت راه و شهرسازی
 دفتر معماری، طراحی شهری و بافت های واجد ارزش
 چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»
 «کلیه حقوق برای وزارت راه و شهرسازی محفوظ است»
 بهای: ۳۰۰۰۰ ریال

نشانی: خیابان کارگر شمالی، خیابان شهید فرشی، مقدم، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
 پست الکترونیک: press@ut.ac.ir | تارنما: http://press.ut.ac.ir
 پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

سخن آغاز

شهر و معماری به عنوان بخشی از بافت‌ترین مظاهر فرهنگ یک جامعه‌ی انسانی، به مثابه‌ی آینه‌ای تمام‌قد پیش روی ویژگی‌های فرهنگی انسان‌های پدیدآورنده‌ی خود قرار دارند. شیوه‌ی تأثیر الگوهای فرهنگی بر مصنوعات انسانی در سراسر می‌هایی که مهد فرهنگ‌های کهن بوده و از سابقه‌ی زیست‌محیطی برخورداری هستند، دارای پیچیدگی‌های خاصی است و در رزمیر ایران با برخورداری از بیش از چند هزارسال سابقه‌ی تمدن جمعیتی این سرزمین‌هاست. علاوه بر آن تنوع طبیعی و فرهنگی فوق‌العاده‌ی سرزمین ایران، در معماری بومی هر کدام از شهرها و به ویژه در معماری خانه، به عنوان عام‌ترین جنبه‌ی معماری و مأنوس‌ترین فضا برای انسان به روشنی قابل مشاهده است.

بنابر جایگاه معماری در فرهنگ و اندیشه‌ی ایرانی و به اعتبار تأثیر ناگزیر فضا بر انسان، فضای معماری زمانی می‌تواند زمینه‌ساز رشد و تعالی انسان‌ها در مراتب مادی و معنوی وجود انسان باشد که در هماهنگی با باورها، ویژگی‌های فرهنگی و شیوه‌ی زندگی انسان‌ها شکل گرفته و جریان زندگی آن‌ها را در تطابق با نیازهای آشکار و پنهان، به بهترین وجه سامان دهد. این مقوله به خصوص در زمینه‌ی معماری خانه، که می‌بایست موجد مکانی برای سکونت انسان و آرام یافتن او باشد از اهمیتی مضاعف برخوردار است.

اما علیرغم برخورداری از سابقه‌ی درخشان در معماری دوره‌ی تاریخی و تنوع عظیم فرهنگی و طبیعی در عرصه‌ی سرزمین، در دوره‌ی معاصر با بناهایی مواجه هستیم که ویژگی‌های بستر

استقرار خود، اعم از ویژگی‌های فرهنگی و طبیعی محیط و لزوم هماهنگی با این مختصات را یکسره به فراموشی سپرده و در هم‌نوایی با رویه‌ی جاری در دنیای معاصر، در تقلیل انسان به مراتب مادی وجود او، زمینه‌ی تنزل معماری به ساختمان و سرپناه را فراهم آورده است.

در چنین شرایطی و به منظور قدم گذاشتن در مسیر ارتقاء کیفیت بناهای مسکونی و فراهم ساختن زمینه‌ی تحقق مفهوم سکونت، گام اول مطالعه‌ی موشکافانه معماری خانه در دوره‌ی تاریخی و شیوه‌ی پاسخ‌گویی آن به ویژگی‌های بستر فرهنگی و طبیعی هر کدام از شهرهای سرزمین است.

موضوعی که در شرایط محو تدریجی شواهد معماری دوره‌ی تاریخی ضرورت مستند نمودن خانه‌های موجود و شیوه‌ی زندگی در آن‌ها را محرز می‌نماید.

بر این اساس معاونت شهرسازی و معماری وزارت راه و شهرسازی در راستای اقدامات رویجی، نسبت به حمایت از سلسله پژوهش‌هایی که به بررسی معماری خانه‌های بومی شهرهای کشور می‌پردازد اقدام نموده است. امید است کتاب حاضر به عنوان یکی از پژوهش‌های آغازین این مجموعه، مورد توجه و استفاده‌ی علاقه‌مندان به فرهنگ و معماری ایرانی قرار گیرد.

پیروز حناچی

معاون شهرسازی و معماری

دیاچه

گذشته‌ی تاریخی این مرز و بوم سرشار از خلاقیت‌های فردی و اجتماعی پدران ما در ساخت فضاهای کالبدی و کارکردی است. ارتباط تنگاتنگ کالبد با فرهنگ و رطوبت تاریخی، فضاهای کالبدی را شکل داده است که کاملاً مبتنی بر فرهنگ مردم و براساس الگوی رفتاری آن‌ها بوده است. با گذشت زمان در دوره‌ی معاصر اولاً فضاهای کالبدی ایجاد شده تغییر و ویژگی‌هایی را در گذشته به منصف ظهور می‌رسانند. ثانیاً بین الگوهای رفتاری مردم و ساخت‌های کالبدی هیچ انطباق دیده نمی‌شود. این چالش‌ها حاصل عدم تداوم فضاهای کالبدی با ویژگی‌های گذشته در تاریخ معاصر و در جغرافیای بومی این سرزمین است.

در حال حاضر با آنچه در گذشته روی داده است، بیشتر به صورت‌های زیر برخورد می‌شود:

الف) نگاه نوستالژیک به گذشته: این نگاه ضمن تحسین گذشته و حسرت نسبت به آن، صرفاً در مقوله‌ی احساسی انسان را به گذشته پیوند می‌دهد. پیوندی که هیچ ردپایی از آن در حال دیده نمی‌شود.

ب) نگاه موزهای به گذشته: در این نگاه ساختارهای کالبدی پرستیده می‌شود و آن‌قدر مهم جلوه می‌کند که کسی حق نزدیک شدن به آن را ندارد.

به نظر می‌رسد برای تداوم ارتباط منطقی ساختارهای کالبدی با مقوله‌ی فرهنگ، یعنی الگوهای رفتاری، قدم اول

معرفی نمونه‌های عینی گذشته است.

کتاب حاضر به معرفی ساختار رفتاری-کالبدی خانه‌های شهر ارومیه می‌پردازد. در آینده خانه‌های سایر شهرهای کشور نیز در قالب الگوی رفتاری-کالبدی معرفی خواهند شد.

سید عباس یزدانفر

دانشکده معماری و شهرسازی

دانشگاه علم و صنعت ایران

پاییز ۹۳

پیش‌گفتار ۳

مطالعات ۱۱

چهار چوب و روش تحقیق ۱۹

تعیین چهار چوب تحقیق ۲۰

محتوا و روش انجام تحقیق ۲۲

شناخت شهر ارومیه ۲۳

وجه تسمیه شهر ۲۴

بافت شهر ارومیه ۲۵

قومیت، دین و زبان ۲۶

ویژگی‌های اقلیمی و طبیعی ۲۶

وضع اقتصادی ۲۷

خانه‌های سنتی و شیوه‌ی زندگی در آن‌ها ۳۹

معرفی خانه‌های سنتی ۳۱

۱. خانه‌های سنتی غیرمنطبق بر الگوی بوم‌شناختی ۳۱

۲. خانه‌های سنتی بومی ۳۷

تحلیل کالبدی خانه‌های سنتی ۵۱

هندسه‌ی بنا ۵۱

الگوی پلان خانه‌های سنتی ۵۲

توصیف شیوه‌ی زندگی در خانه‌های سنتی ۵۷

توصیف زندگی سالانه در خانه ۵۷

توصیف زندگی روزانه در خانه ۶۲

تحلیل شیوه‌ی زندگی در خانه‌های سنتی ۶۳

جدول تنوع فعالیت‌های روزانه و ما به ازای کالبدی آن‌ها ۶۶

فراوانی تنوع فعالیت‌ها در زندگی سالانه و ما به ازای کالبدی آن‌ها ۶۷

فراوانی استفاده از فضا (روزانه) ۷۰

فراوانی استفاده از فضا (سالانه) ۷۰

مدت زمان استفاده از فضا ۷۱

اهمیت فضا ۷۱

تطبیق فرهنگ و شیوه‌ی زندگی با کالبد خانه‌های سنتی ۷۲

خانه‌های سنتی معاصر و شیوه‌ی زندگی آن‌ها ۷۳

معرفی خانه‌های سنتی معاصر ۷۴

خانه‌های سنتی معاصر الف ۷۶

خانه‌های سنتی معاصر ب ۸۲

خانه‌های سنتی معاصر ج ۹۳

تحلیل کالبدی خانه‌های سنتی معاصر ۱۰۱

هندسه بنا ۱۰۱

الگوی پلان خانه‌های سنتی معاصر ۱۰۲

سنتی معاصر الف ۱۰۲

سنتی معاصر ب ۱۰۲

سنتی معاصر ج ۱۰۳

شیوه‌ی زندگی در خانه‌های سنتی معاصر ۱۰۴

خانه‌های معاصر و شیوه‌ی زندگی آن‌ها ۱۰۷

معرفی خانه‌های معاصر ۱۰۹

خانه‌های معاصر الف ۱۱۱

خانه‌های معاصر ب (امروزی) ۱۱۵

تحلیل کالبدی خانه‌های معاصر ۱۱۹

هندسه بنا ۱۱۹

الگوی پلان خانه‌های معاصر ۱۲۰

خانه‌های معاصر الف ۱۲۰

خانه‌های معاصر ب ۱۲۱

توصیف شیوه‌ی زندگی در خانه‌های معاصر ۱۲۴

توصیف زندگی سالانه در خانه ۱۲۴

توصیف زندگی روزانه در خانه ۱۲۶

تحلیل شیوه‌ی زندگی در خانه‌های معاصر ۱۲۷

جدول تنوع فعالیت‌های روزانه و ما به ازای کالبدی آن‌ها ۱۳۰

فراوانی تنوع فعالیت‌ها در زندگی روزانه و ما به ازای کالبدی آن‌ها ۱۳۱

جدول و فراوانی تنوع فعالیت‌های سالانه و ما به ازای کالبدی آن‌ها ۱۳۲

فراوانی استفاده از فضا (روزانه) ۱۳۳

فراوانی استفاده از فضا (سالانه) ۱۳۳

مدت زمان استفاده از فضا ۱۳۴

اهمیت فضا ۱۳۴

تطبیق فرهنگ و شیوه‌ی زندگی با کالبد خانه‌های معاصر ۱۳۵

مقایسه‌ی شیوه‌ی زندگی سنتی و معاصر ۱۳۷

مقایسه‌ی شیوه‌ی زندگی سنتی و معاصر ۱۴۰

مقایسه واژه‌شناسی ۱۴۰

سیر تحول شش کل خانه ۱۴۱

سیر تحول الگوی پلان ۱۴۱

بررسی هم‌پوشانی الگوهای موجود از قاجار تا قبل از انقلاب اسلامی ۱۵۲

مقایسه‌ی سطح اقتصادی، تعداد طبقات، مساحت زمین، زیربنا و حیاط ۱۵۳

سیر تحول شیوه‌ی زندگی ۱۵۶

مقایسه‌ی سازماندهی فضا بر اساس فعالیت از دوره‌ی سنتی تا معاصر ۱۵۷

تطبیق سیر تحول شیوه‌ی زندگی با کالبد خانه از دوره‌ی سنتی تا معاصر ۱۶۴

منابع ۱۶۹

پیش‌گفتار

نقش خانه به عنوان مهمترین مکان زندگی بشر به منظور فراهم ساختن محیطی سازگار با روح زندگی انسان، بر کسی پوشیده نیست. با این حال در عصر جدید و شیوع سبک ساخت و ساز بی‌هویت فعلی، کلیه‌ی ساخت و سازها در تمامی نقاط کشور به سمت یکسان شدن پیش رفت و به سرعت نادیده انگاشتن کاربران و یا عدم شناخت کافی نسبت به نیازهای آنان، منجر به بروز مشکلاتی چون کاهش رضایتمندی، اریب رفتن هویت فرهنگی و مکانی، دگرگونی در رفتارهای اجتماعی ساکنین و ... شده است. درحالی‌که توجه به معماری برخاسته از شیوه زندگی، باورهای جامعه‌ی بومی و بستر شهر که طی زمان حاصل تأثیر عوامل مکانی و فرهنگی، شکل و محتوای خاصی یافته است، می‌تواند سبب افزایش رضایتمندی، تعلق به فضا و به طور کلی برآوردن نیازهای واقعی ساکنین شود.

عدم سازگاری مسکن با هویت و فرهنگ ساکنین، بستر شکل‌گیری آن و خواسته‌ها و نیازهای واقعی بهره‌برداران که از شیوه‌ی زندگی آنان نشأت می‌گیرد، از مشکلاتی است که مسکن امروزه با آن مواجه است و به جای آن‌که تأمین‌کننده‌ی تمامی نیازهای انسان اعم از کمی و کیفی و اجتماعی باشد، صرفاً به رفع نیازهای مادی بسنده کرده است.

با توجه به این‌که عمدتاً خصوصیات کالبدی فضاها، بر اساس فرهنگ مردم و ساکنان آن سازمان می‌یابد، شناخت ویژگی‌های بومی مسکن، به عنوان کالبد فرهنگ جامعه، امری ضروری به نظر می‌رسد. در طراحی معاصر نیز شناخت کافی از مسکن بومی منطقه و شیوه‌ی سکونت در آن و توجه به نیازهای امروزی ساکنان، می‌تواند بر میزان کیفیت خانه بیفزاید.

از جمله اهداف این تحقیق، شناخت الگوی مسکن در گذر زمان

و سیر تحول شیوه‌ی زندگی ساکنان و بررسی تأثیر شیوه زندگی بر الگوی مسکن ارومیه است بنابراین سؤالاتی که در این راستا مطرح می‌شوند، عبارتند از:

- خانه‌های بومی ارومیه و تغییرات آن‌ها در گذر زمان چگونه بوده‌اند؟

- شیوه‌ی زندگی در این خانه‌ها و سیر تحول آن در گذر زمان چگونه بوده است؟

- تغییرات شیوه‌ی زندگی در گذر زمان، چه تأثیری بر الگوی مسکن این شهر داشته است؟

برای پاسخگویی به این سوالات کتاب حاضر در ۷ بخش تدوین گردید. در ابتدا و در بخش نخست به توضیح مختصری در رابطه با رضوع و علل انتخاب، اهمیت و ضرورت آن و واژه‌های به‌کار رفته در آن مانند معماری بومی، فرهنگ و سکونت و شیوه‌ی زندگی و تعاریف، افرار مختلف از آن‌ها پرداخته شده است. در بخش دوم به معرفی دو نمونه مشابه و چهارچوب پروژه و روش انجام تحقیق می‌پردازیم. در بخش سوم به شناخت مختصری از شهر ارومیه دست می‌یابیم. در بخش چهارم به معرفی خانه‌ها و شیوه‌ی زندگی در آن‌ها در دوره‌های مختلف خواهیم پرداخت. در بخش هفتم و بخش آخر نتایج تحقیق، مقایسه‌ی الگوهای کالبدی و شیوه‌های زندگی در دوره‌های مختلف آورده می‌شود.

لازم به ذکر است که هدف این پژوهش صرفاً بررسی تغییرات الگوی کالبدی با توجه به الگوهای رفتاری و شیوه‌ی زندگی است. مسلماً عوامل دیگری نظیر اقلیم، اقتصاد و ... در تغییرات الگوی کالبدی بی‌تأثیر نبوده‌اند لیکن بررسی آن‌ها خود پژوهش جامعی را می‌طلبد. امید است در آینده با بررسی سایر عوامل، ساختار کامل‌تری ارائه گردد.